

УДК 82-92Д.Мережковський.08:2-135.3

СЕМАНТИЧНИЙ ПРОСТІР ЧИСЕЛ У ПУБЛІЦИСТИЦІ Д. МЕРЕЖКОВСЬКОГО

Микола Рашкевич

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна, e-mail: chilavert427@gmail.com

У статті диференційовано смислові відтінки числівників «один», «два», «три», «чотири» та «п'ять» з програмної публіцистики Дмитра Мережковського. Встановлений імплікативний характер комунікативної риторики знакового представника Срібної доби, в основі якого – синтез бінарних опозицій релігійно-філософського спрямування, застосування системотвірного принципу «три в одному», а також екстраполяція числової символіки у політичну та культурну російські площини першої половини ХХ століття.

Ключові слова: символ, число, семантика, Третій Завіт, «нова релігійна свідомість», Боголюдина, Людинобожество.

Одним із важливих аспектів символістської інтерпретації дійсності, репрезентованої в художніх творах та публіцистиці Дмитра Мережковського, стала *числова символіка*. Її унікальну семантику автор моделював шляхом синтезу християнського віровчення та позахристиянської езотерики (народних уявлень, надбань світової культури та античної філософії), тому отриманий результат дозволяє збагнути кількісно-якісну індикацію світоглядних позицій мислителя.

Свідченням зацікавлення подружжя Мережковських числовою символікою як способом відображення важливих аспектів буття є транскрибування числової динаміки авторської концепції Третього Завіту («неохристиянство», релігія Боголюдини, Завіт Святого Духа після Завітів Отця та Сина). У революційному 1905 році дружина Зінаїда Гіппіус сформулювала сакральне розуміння стартових натуральних чисел: один – єдність і неподільність людини, два – божественна за своєю суттю «чуттєва любов» («два в одному»), яка зберігає індивідуальність людини; три – спільність людей, множинність як така, консолідує «три в одному», не руйнуючи при цьому любовне «два»; «все це покликано гарантувати безхмарне майбутнє суспільного устрою – утопічну гармонію особистих, релігійних і суспільних потреб всіх і кожного» [2]. У процесі витлумачення символічного значення чисел «один», «два» та «три» Гіппіус сконцентрувалася на їх суспільно значущому, соціальному складнику, що було особливо актуально в умовах революційних зрушень початку ХХ століття. Натомість символічна природа мислення Дмитра Мережковського органічно надихала етнічного українця виходити далеко за межі конкретних суспільних явищ, що й позначилося на смисловому навантаженні числової символіки в авторській публіцистиці.

Семантика числового символістського простору, що моделюється у творчості Дмитра Мережковського, значно ширша за ту, яку пропонує Зінаїда Гіппіус, однак в її основу покладені запропоновані поетесою ті ж три числа-символи. Числа Трійці (Отця, Сина, святого Духа), оскільки християнство, нову версію якого намагався утвердити Мережковський, у своїй основі якраз трійчасте. Більше того, розширюючи межі «третьозавітної» концепції, релігійний філософ та історик виходить за межі цієї потрійності: важливу роль у числовій канві його публіцистики починають відігравати числа-символи чотири і п'ять, як дві протиставлені за своєю природою сутності. Їх поява у низці публікацій пов'язана, перш за все, із чільним місцем символів православного хреста і більшовицької пентаграми – ідейних відповідників чотирьох і п'яти.

Числа в публіцистичному дискурсі Дмитра Мережковського використовуються не лише задля кращого розуміння семантики текстів, а й для осягнення принципів еволюції відображених у них світоглядних (релігійної, філософської, політичної, культурної і т.д.) ідеологем. Досліджувати зазначені категорії варто не стільки методом комунікативного аналізу текстів, у яких вони вербально експліковані, скільки шляхом виявлення їх імплікованості у самій релігійно-філософській системі Мережковського. Це значить, що розкриття семантики чисел-символів у контексті дослідження символіки публіцистичних праць фундатора російського символізму дозволяє кристалізувати вартісну мету його журналістської та громадської активності – спочатку недопущення, а згодом подолання більшовицької диктатури у Росії.

...Британський дослідник М.Д.Стюарт, аналізуючи числову символіку Біблії, робить висновок, що «число один... особливе, воно не утворене від інших чисел, а отже незалежне від інших, більше того – є їх джерелом. Як кількісне число воно означає одиницю, як порядкове – першість» [20, 11]. У світовій символіці число один тотожне буттю, воно відкриває людині духовну сутність, містичний Центр, Вищу силу, є символом духовної єдності, божественності й прирівнюється до світла [19].

У публіцистичному дискурсі Дмитра Мережковського *одиниця* як символ цікава не стільки номінативно, скільки в контексті згадуваних, системотвірних для нього принципів «два в одному» та «три в одному». Одиниця для Мережковського – це вихід з тієї глибокої релігійної, духовної, культурної, політичної і суспільної криз, у яку людство було занурене через свою бінарну природу, через окреслену М.Бердяєвим приналежність до «Царства Духа» та «Царства Кесаря». Так у статті «Глушина» (1928), відверто співчуваючи розпорошеній по світу *антибільшовицькій* російській еміграції, автор намагається окреслити ключове завдання останньої традиційним для себе методом філософського синтезу: «Дві Росії, дві еміграції, зовнішня і внутрішня, роблять одну й ту ж справу; скільки б не розлучали їх, або вони самі не розлучались, ці дві Росії – одна, і шлях у них один – шлях зерна... Тож не забуваймо, що наша [еміграції – М.Р.] смерть – смерть або життя Росії; не забуваймо, що можна зітліти, однак можна й прорости зеленим пагоном крізь темніть глушини до сонця...» [12].

Всесвіт, за Мережковським, складений з множинних антиномій, в основу яких покладене число *два*. Ця тенденція простежується навіть формально, на рівні самих тільки назв публіцистичних праць: «Два іслами», «Два зречення», «Дві Росії», «Націоналізм і релігія», «Хрест і пентаграма», «Реформація чи революція», «Трагедія цнотливості і ласолобства», «Християнство і кесаріанство», «Схід і Захід», «Війна і релігія», «Не мир, але меч», «Біс і Бог» та ін. Варто зазначити, що явище двоїстості

не є характерним для російського культурного простору доби християнства (навіть імперський двоголовий орел – символ територіальних претензій на Схід та Захід – не став результатом кристалізації духовної спадщини народу, а був запозичений у Візантії). Натомість у язичницькій культурі число два зустрічається доволі часто. Це обумовлено тим, що сама сутність життя наших предків визначалася боротьбою двох начал – Добра і Зла. Звідси двоїсті міфологічні образи Білобога і Чорнобога, Рода і Наві, Морени, живої (сильної, цілющої) і мертвої води та ін. Як зазначає лінгвіст В. Топоров, число два максимально органічно вписується в основу бінарних опозицій міфопоетичних та ранньонаукових праць, починаючи із унаочнення загальної ідеї взаємодоповнюючих частин монади (чоловік і жінка як два значення категорії статі; небо і земля, день та ніч як просторово-часові складники структури космосу і т.д.), і аж до теми парності, близнюківства, дуальності, двійниковості [21].

Системотвірна функція числа-символу два в працях Дмитра Мережковського не випадкова. Адже два – це перше число у натуральному арифметичному ряді, з якого розпочинається ділення. Цей числовий символ покладений в основу самого акту творення світу та всього живого, моменту, коли Господь відділив світло від темряви (отже, розділив одне на два), на другий день відділив твердь від води, на шостий день – створив Єву з ребра Адамового тощо. У цьому контексті справедливим видається твердження В.Топорова про те, що «два – це первинна монада, що захищає людину від небуття, відповідає творінню Божому (Небу й Землі), а також протистоять трансцендентному одному» [21; 629-631].

Подібне уявлення щодо організації Всесвіту на основі подвійності як двоєдиної сутності – як пари і, водночас, протиставлення – пронизує всю художню та публіцистичну спадщину Дмитра Мережковського. Навіть авторська філософська система базована на основі боротьби двох протилежних начал – позитивізму та символізму, тотального раціоналізму і містицизму: з одного він починає – до іншого приходять. Два як символ протиставлення простежується також в системі геополітичних суджень Д.Мережковського. Так, даючи оцінку ленінській інтерпретації девізу Французької Республіки («Свобода, Рівність, Братерство»), мислитель продукує систему риторичних запитань: «Що у глибинах своєї совісті думає Ленін про Велику французьку революцію? Чи вважає її тільки малим початком великого кінця революції російської або таким же нулем, «буржуазним забобоном», як і саме поняття свободи? Але в обох випадках, Свобода і Рівність – поняття взаємовиключні... Початок більшовизму – кінець свободи; вбити свободу – народити більшовизм, і навпаки. Ось чому більшовики – свободобивці споконвічні» [15]. Автор завбачливо оминає третю складову девізу «братерство», оскільки ця категорія має двоєке відношення до першої (братня свобода в ідеальному суспільстві та братання «хамів»-більшовиків під гаслами свободобивства – М.Р.). Натомість у статті «Потрійна брехня», написаній 1920 р. у Варшаві, Мережковський хоч і констатує наявність внутрішніх протиріч між двома суспільними класами (буржуазія та пролетаріат), проте переконує в абсолютній згубності громадянської війни на території колишньої Російської імперії: «Ми знаємо, що війна міжособна є у незмірно більшій мірі «війна на винищення», аніж усі війни міжнародні, і що це – війна нескінченна. Кінець її – взаємовинищення класів – ще жахливіший, аніж взаємовинищення народів. Французи могли б винищити німців і жовта раса білу, бо тут ворог бачить ворога в обличчя. Але як відрізнити буржуя від пролетаря? Маркс думав, що це легко. Ми тепер знаємо, як

важко. Два класи – не тільки дві істоти економічні, два тіла, як думав Маркс, а й два духа. Клас на клас – дух на дух. Боротьба двох начал духовних – антиномій метафізичних – боротьба безвихідна, нескінченна. Тіло винищити можна; але як винищити дух [18]?

Попри все, два для мислителя – це, передусім, синтез, прагнення подолати подвійність, породжену політичним, економічним чи світоглядним розколами суспільства з метою досягнення єдності антагоністичних начал. Саме тому перше подільне число у Д.Мережковського – це не просто два, а «два в одному». Публіцист просуває сміливу теорію про так звані дві Росії, два протилежних полюси – Росію минулу і Росію майбутню. У світоглядній динаміці обидві уособлюють процес «заперечення культури старої – утвердження нової, однак між ними – межа дикості, вулканічна тріщина, початок землетрусу, який спроможний змінити лик земний» [10; 266]. Дещо несподівано, однак персоніфікованим втіленням першої Росії є «дикий» Толстой, а другої – Тургенєв, «найкультурніший з культурних». «Тургенєв над Євангелієм – півень над зерном-перлиною, Толстой – купець, що продав увесь свій масток, аби придбати одну перлину. Зрікся культури, зрікся Христа, щоб з Христом лишитися» [10; 265-266].

Вирішуючи проблему співвідношення культури і релігії, Д.Мережковський демонструє два протилежні її прояви: культурництво, що забуває Бога, і релігійність, що відмовляється від культури в ім'я свого збереження. У Росії на початку ХХ століття такі антиномії співіснують одночасно, хоча за своєю сутністю є витворами двох різних часових епох: «У Західній Європі звільнення релігійне – реформація – передувало звільненню політичному; у Росії обидва ці звільнення відбуваються одночасно. Росія народжує двійню – ось чому положи такі повільні й болісні» [10; 266]. Ці дві іпостасі Росії – два її полюси, два протилежні начала, які протистоять один одному й дотепер. Відповідно до того, яке з двох начал перемаже, автор окреслює два можливі шляхи розвитку країни: «Один кінець – поневолювальний, перемога звірячого націоналізму й мілітаризму [більшовизм – Р.М.], яка страшніша за всі поразки. Майже все, що зараз говориться і робиться, спрямоване в цю сторону, майже вся кров, що летиться – вода на цей млин... Інший кінець – визвольний. Що народ іде на війну [громадянську – М.Р.], нехай ще несвідомо або напівсвідомо, за якоюсь правдою і що правда ця буде «оновленням» Росії – ми всі сподіваємося» [5; 403]. На жаль, розвиток політичних подій усього ХХ століття засвідчив перемогу саме «мілітаризму» та «звірячого націоналізму», тож сподівання на правдиве оновлення імперської Росії втонули у ріках кривавого терору...

Порушуючи насущні проблеми свого часу, Мережковський вкотре намагається вирішити їх з позиції синтезу. У такому контексті, наприклад, він розглядає одвічне пролетарське питання: «Задовольнити спочатку тілесний голод, а потім духовний? Ні, не спочатку і потім, а разом. Не можна задовольнити душу, не задовольнивши тіло. Не два, а один голод, не два, а одне задоволення» [17]. Водночас, число два у Мережковського – це ще й символ трагедії російської інтелігенції помежів'я ХІХ-ХХ ст. «Здається, нема в світі становища безвихіднішого, ніж те, у якому опинилася російська інтелігенція, – становище між двома тягарями: гнітом зверху, самодержавним устроєм, і гнітом знизу, темною народною стихією, яка не стільки ненавидить, скільки не розуміє, – але іноді нерозуміння гірше за будь-яку ненависть. Між цими двома страшними гнітами російське суспільство перемелюється, як чиста пшениця

Господня, – дасть Господь, перемелеться, борошно буде, борошно для того хліба, яким, нарешті, задовольниться великий голод народний; а поки все-таки доля російського інтелігента, доля зерна пшеничного – бути розчавленим, розмеленим – доля трагічна» [8].

Така семантика й системотвірна роль двійки в символістському кодуванні публіцистики Дмитра Мережковського є закономірним продовженням традиційного символічного змісту числа два. Згідно з повір'ям, поширеним у слов'янських народів, подвійні або здвоені предмети могли принести нещастя. Існували «зловісні уявлення про дводушників, про яйця з двома жовтками, з яких вилуплюється дідько» [4; 168-169]. Усе це посилювалося вірою в дуалістичну сутність буття, боротьбою Бога і Сатани. Тож закономірно, що й у суспільному, культурному, релігійному, політичному контекстах роздвоєність часто асоціювалася із нещастям.

Зважаючи на релігійний та історіософський характер літературної та журналістської творчості, найбільшого поширення в символістському кодуванні буття Мережковським набуло число-символ *три*. Ідеєю потрійності пронизані і християнство, і вся духовна культура слов'ян. Трійця як божественна триєдність Бога-Отця, Бога-Сина і Бога-Духа Святого, міфопоетичні культурні знаки, як-от: три шляхи на вибір, трисвітле сонце, три коні, три сестри, три богатирі, три загадки, магичні числа дев'ять і тридев'ять, що часто зустрічаються у фольклорі тощо. На думку В.Топорова, три вважається «першим числом у цілій низці традицій...; воно відкриває числовий ряд і кваліфікується як досконале. Три – не тільки образ абсолютної досконалості, але й визначальна константа міфопоетичного мікрокосму й соціальної організації (включаючи і норми стандартної поведінки). Наприклад, три сфери Всесвіту, три вищі цінності, божественні трійці (або триіпостасні, триголові божества на кшталт слов'янського Триголова), три герої казки, три члени соціальної структури і три соціальні функції, потрійний принцип композиції у творах мистецтва...» [21; 629-631].

Число три стало наскрізним і у Святому Письмі: три царі, що принесли три дари новонародженому Месії (золото, ладан, миро), три члени Святої Родини (Марія, Йосиф, Христос), три зречення Петром Вчителя, три падіння Христа дорогою на Голгофу, три хрести на Голгофі, напис на хресті трьома мовами (єврейською, грецькою і латиною), розп'яття Ісуса на 33-му році життя та воскресіння його на третій день о третій годині ранку тощо. «Вчені пояснюють сакралізацію цього числа спостереженнями людей за багатівковою біологічною еволюцією життя. «Існування двох (батька і матері) майже невідворотно веде до появи третього (сина)... Тріада володіє здатністю розв'язувати конфлікт, створений дуалізмом... Вона символізує творення духу із матерії, активного із пасивного» [19].

Число три у Мережковського – це арифметичне обрамлення нової релігійної доктрини, що є закономірним продовженням старого християнства, доктрина якого побудована на основі числа два. Авторська версія Третього Завіту – це спадкоємна зміна принципу «два в одному» принципом «три в одному». З цього приводу Мережковський пише: «В уявленні самого християнства воно – не єдине, а лише одне з двох виявів Божественної сутності: християнству, одкровенню другої синівської іпостасі у Новому Завіті передувало одкровення перше, Отця, – у Старому. І на метафізичній межі Нового Завіту виникає надважливе питання: чи розкриття всієї повноти Божественної сутності вичерпується двома Завітами? Чи не повинна відповідати нульмеральній потрійності, яка власне християнству відкривається в трьох ликах, фено-

менальна потрійність трьох Завітів? Подібно до того, як перша іпостась відкрилась у Старому, друга – в Новому, так чи не відкриється третя в третьому, прийдешньому Завіті?» [16; 19-20].

Отже, релігійно-філософська система Мережковського, концепція релігії Третього Завіту, першочергово покликана розв'язати конфлікт дуальності. Для мислителя число три стало закономірним наслідком багаторічного публіцистичного синтезу глобальних антиномій. М.Бердяєв з цього приводу зазначає: «Вся релігійна думка Мережковського обертається в лещатах однієї схеми, в естетично привабливому для нього протиставленні полярностей, тези й антитези, в містично хвилюючому для нього очікуванні синтезу, одкровення третьої таємниці, таємниці поєднання полярностей» [1]. Звідси й основний світоглядний авторський принцип єднання «двох змілених начал всесвітньої культури [релігія і громадськість – Р.М.] шляхом зсуву їх зі спільної позитивістської мілини в їхню спільну релігійну глибину» [8].

Тож вихід до третього, до трійки – наріжний мислительський метод фундатора «нової релігійної свідомості». «Постійно прагне Мережковський до синтезу, до третього, що поєднує тезу й антитезу, до потрійності. Увесь час дає він зрозуміти, що в усьому двійчастому й суперечливому криється третя таємниця, вихід з двох протилежних таємниць, з антитез. Усіх вабить Мережковський і спокушає цією своєю таємницею, натякає на неї, трохи її привідкриє і знову огортає туманом, подвійністю, розмитістю словосполучень... Таємниця духу і таємниця плоті, таємниця неба і таємниця землі, таємниця особистості і таємниця суспільства, безодня верхня і безодня нижня – у цих протиставленнях відображається суть мислення Мережковського... Витворюється кліше, за допомогою якого майже автоматично знаходиться вихід з двох безвихідних таємниць у третій таємниці, з двох взаємовиключних антитез в синтезі самого Д.М.» [1].

Основоположник російського символізму пояснює унікальний метод у дещо інший спосіб: «Потрійності містичного пізнання відповідає потрійність пізнання метафізичного – у трьох моментах діалектичного розвитку й задля розкриття найглибшої, досяжної для людського розуму, сутності буття. Перший, найнижчий синтез, несвідома єдність буття і свідомості – я є я, роздвоюється на тезу й антитезу, суб'єкт і об'єкт, я і не-я (внутрішній і зовнішній світ) для того, щоб завершитися останнім, найвищим синтезом, останнім свідомим з'єднанням, яке обумовлюється метафізичним і здійснюється містичним пізнанням. Від першої єдності через роздвоєння до останнього возз'єднання, від єдиного в єдиному через два в єдиному до єдиного в трьох – такі три моменти діалектичного поступу» [16; 20].

Тож трійка – це символ синтезу, на основі якого мала б кристалізуватися теорія Третього Завіту. Як зазначає М.Бердяєв, «нове релігійне одкровення може бути тільки одкровенням людини і одкровенням про людину як божественну іпостась. Нове одкровення буде лише виявом творчості людини. Третій Завіт і є Завіт людської творчості» [1]. Логічним продовженням цієї тези видається констатація індуктивної аксіоми, за якою принцип «три в одному» є центральним структуротвірним і смислопороджувальним стрижнем вчення Мережковського. «Найчастіше в християнській традиції принцип потрійності пов'язується зі святою Трійцею. Натомість у Мережковського він поширюється на всю модельовану ним майбутню релігію... Автор ділить історію церкви на три періоди: час Бога Отця, час Бога Сина і час Бога Святого Духа. Із кожним з цих періодів співвідносяться «Три Завіти»: перший завіт – релігія

Бога у світі; другий завіт – релігія Бога в людині – Боголюдині; третій – релігія Бога в людстві – Боголюдстві... Отець втілюється в Космосі, Син – у Логосі, Дух – у поєднанні Логоса з Космосом, у єдиній соборній вселенській Істоті – Боголюдстві» [3].

Для знакового представника Срібної доби число три – це символ такої ж кількості шаблів релігійної еволюції людини (публіцистичний баланс «+3»). Перша сходинка – «об'єктивна, що відображає першу, найнижчу єдність об'єкта і суб'єкта. Бог відкривається в об'єктивності зовнішнього світу як Творець Вседержитель, як абсолютно суцільний. Я є той, хто я є, каже Бог Ізраїлю. Він один є, і нікого немає, крім нього» [16; 20]. Тож перший шабель релігійної свідомості – віра в Бога як єдину сутність. Після язичництва з його багатобожжям людина прагне до божественної єдності й досягає його в єдинобожжі, в іпостасі Отця. Другий шабель пов'язаний з одкровенням другої божественної іпостасі, яке «розкладає першу нижчу єдність. Перший несвідомий синтез та два усвідомлені вищі начала, теза і антитеза, суб'єкт і об'єкт, дух і плоть. *Дух животворить, тіло ж не помагає нітрохи* – це теза без антитези, плоть без духу є мертвою матерією... Зовнішньому рабству протиставляється внутрішня свобода любові...» [16; 21]. Людині розкривається подвійна сутність Бога, адже Ісус каже: Я і Отець – одне, тобто реалізується принцип «два в одному». «Старий Завіт є одкровенням єдиного в єдиному; Новий – двох в єдиному» [16; 21]. Нарешті, третій шабель – одкровення третьої іпостасі, Духу Святого, яке стане «остаточним синтезом тези й антитези, об'єкта і суб'єкта, плоти й духу, останнім поєднанням першого Царства Отчого і другого Синівського – у третьому Царстві Духу Святого, плоті святої. Третій завіт буде одкровенням трьох в одному» [16; 21]. Відповідно до теорії Мережковського, сьогодні людство сходиться саме на третій шабель свого релігійного розвитку. «Християнство закінчується, тому що воно остаточно «виповнилося», подібно до того, як «закон і пророки» закінчилися з пришествям Христа. Христос не порушив, а виконав закон. І дух не порушить, а виконає християнство» [16; 21].

Символістське значення числа три (публіцистичний баланс «-3») найповніше виявляється в межах концепції Прийдешнього Хама. В однойменній статті Мережковський констатує очевидне й далекоглядне: «Світоправитель темряви віку цього і є прийдешній на царство міщанин, Прийдешній Хам. У цього Хама в Росії – три обличчя. Перше, справжнє – над нами, обличчя самодержавства, мертвий позитивізм казенщини, китайська стіна табелі про ранги, що відокремлює стражденний російський народ від російської інтелігенції і російської церкви. Друге обличчя, минуле – поряд із нами, обличчя православ'я, що воздає кесарю Боже, тієї церкви, про яку Достоевський сказав, що вона «паралізована»... Духовне рабство – у самому джерелі будь-якої свободи; духовне міщанство – у самому джерелі всякого благородства. Мертвий позитивізм православної казенщини, що служить позитивізму казенщини самодержавної. Третє обличчя, майбутнє, – хуліганства, босяцтва, чорної сотні, – найстрашніше з усіх трьох обличчя» [8]. Тож Прийдешній Хам – це «три в одному», три сутності, що разом породжують одну.

У загальноєвропейському контексті автор намагається адаптувати концепт «трійки» у місію спасіння хамської (більшовицької) Росії якщо не Польщею, то, на жаль, націонал-соціалістичною Німеччиною. Перші дві складові у цьому випадку несуть негативний смисловий відтінок, натомість третя здатна забезпечити ідилію і собі, і найближчому оточенню (публіцистичний баланс «-2+1»): «Але ж ці десятки, сотні тисяч російських людей – сама Росія, не перша, царська, рабська, і не друга,

більшовицька, хамська, а третя, вільна, та що повинна йти на Москву, аби врятувати себе, і Польщу, і Європу. Горе Польщі, горе Європі, якщо підніме російський прапор не Європа, не Польща, а Німеччина; якщо збереться під прапором не третя Росія вільна, а перша, рабська, і друга, хамська, – разом, тому що вони давно вже разом, саме тут, під російсько-німецьким прапором. Невже і тепер у це в Польщі ніхто не повірить» [9]?

Однак, за законами релігійно-філософської системи Мережковського, побудованої на основі бінарних опозицій, триєдиному началу духовного міщанства конче повинна відповідати триєдина сутність духовного благородства (публіцистичний баланс «-3+3»): «Ці три начала духовного міщанства поєдналися проти трьох начал духовного благородства: проти землі, народу – живої плоті, проти церкви – живої душі, проти інтелігенції – живого духу Росії. Для того, щоб, у свою чергу, три начала духовного благородства і свободи могли об'єднатися проти трьох начал духовного рабства і хамства – потрібна спільна ідея, яка поєднала би інтелігенцію, церкву і народ; а таку спільну ідею може дати тільки відродження релігійне разом з відродженням суспільним. Ні релігія без суспільства, ні суспільство без релігії, а тільки релігійне суспільство рятує Росію» [8]. Розширення семантичного простору числа-символу три через поширення ідеї трійці з суто релігійної сфери на сферу моральну свідчить про перенесення акцентів з суто божественного у сферу людського, фактично, намагання синтезувати два якщо не протилежні, то принаймні різні способи осягнення і пояснення світу – богоцентричного і людиноцентричного.

Особливого символістського забарвлення набувають у Мережковського числа чотири (пов'язане із символом хреста) та п'ять (зумовлене символікою пентаграми). У слов'янській духовній традиції чотири означає «землю, цілісність, повноту, справедливість; Чотириєвангеліє написано чотирма апостолами; маємо чотири сторони світу, чотири стани буття (ранок, день, вечір, ніч; весна, літо, осінь, зима; дитинство, юність, зрілість, старість), чотири фази місяця, чотири стіни, чотири кути, чотири кінці в хреста...» [4; 644]. В.Топоров розкриває символіку цього числа, беручи до уваги куди ширший культурний спектр: «На відміну від динамічної цілісності, яку символізує число три, число чотири є образом статичної цілісності, ідеально стійкої структури... Звідси – використання числа чотири в міфах про створення всесвіту і орієнтації в ньому: чотири сторони світу, чотири головних напрями, четвірка богів або чотирьохіпостасні боги..., чотири пори року... чотири елементи (іноді вони співвідносяться з чотирма міфологічними персонажами) та ін. Чотири компоненти актуалізуються в тих геометричних фігурах, які мають найбільше міфопоетичне значення – квадрат, мандала, хрест» [21; 629-631].

П'ятірка «означає мікрокосм людини, цілісність людського буття; символ священного шлюбу Землі й Неба, оскільки є сумою жіночої (парної) двійки і чоловічої (непарної) трійки»; символізує самопізнання, спокій, медитацію, багатогранність» [4; 492]. Протиставлення цих чисел наявне у Мережковського в контексті антиномії символів хреста і пентаграми. «Дві геометричні фігури, два числа таємничих: Пентаграма, зірка п'ятикутна, і чотирикутний Хрест. П'ять і Чотири [більшовизм та християнство – М.Р.]. Між Чотирма і П'ятьма доли світу коливаються. Як страшно, як просто!» [14].

Дмитро Мережковський подає пояснення символіки числа чотири у статті «Хрест і Пентаграма»: «Тетраграма, чотири – число хреста, число космосу. На чо-

тиристихійному хресті космосу Логос, Єдинородний Син Божий розпинається. Так розлюбив Бог світ, що Сина Свого Єдинородного віддав за світ. Таємниця множинності – єдність; таємниця хреста – любов. Любов на хресті помирає за світ... Світ є множинність, світ є війна, смерть. А хрест над світом – єдність над множинністю, воскресіння над смертю, мир над війною. За космосом – Логос, за чотирма – Три в Одному, Один в Трьох, єдине світло, що тричі світить, сонячно-біле знамення» [14]. Згадуючи філософську драму Гете про Фауста, Мережковський розширює символіку четвірки. Це не тільки хрест релігійний, а й хрест космічний – символ чотирьох стихій: вогню, землі, повітря, води. «Тетраграма, четвериця Піфагорейська, знаменує трансцендентну сутність світу. На хресті [число хреста – чотири – М.Р.] тримається світ: чотири кінці світу, чотири стихії природи. Чотиристихійний світ – чотирикочечний хрест. На хресті світу Бог розпинається, четвертується. Життя світу – смерть Бога, Боговбивство» [14]. Нарешті, чотири – це символ чогось найпростішого, аксіоматичного, істини в останній інстанції: «Натхненно твердити: два на два чотири – яка виснажлива праця. Що більшовизм – загибель не тільки для Росії, але й для всього культурного людства, для нас, росіян, як двічі по два – чотири... Якщо більшовизм – хвороба тільки російська, а не всесвітня, то, відбивши напад радянських полчищ і уклавши почесний мир, Польща може врятувати себе і Європу, зробитися оплотом від нового нашестя варварів. Але якщо двічі по два не п'ять, а саме чотири, то ні для Польщі, ні для Європи немає миру, допоки є більшовизм. Бути йому – їм не бути, і навпаки» [9].

Число п'ять протиставляється числу чотири так само, як пентаграма протиставляється хресту. «У вавилонському клинописі п'ятикутна зірка значить «Бог», а в вавилонській магії пентаграма, зображаючи п'ять планетарних сфер з усією небесною механікою, знаменує досконале знання – досконалу могутність, богоподібну владу людини над світом – Людинобожество» [14]. Все буття Європи, за Мережковським, і визначається цим протиставленням. «Світло хреста згасає на заході і «світло зі Сходу» йде на нього – зірка криваво-червона. Пентаграма – проти хреста, Людинобожество – проти Боголюдини, Інтернаціонал – проти Церкви вселенської». Тож числа чотири і п'ять, крім релігійного символічного змісту, набувають змісту конкретного, історико-політичного: протиставлення гуманної традиції здичавілому більшовизму.

Отже, публіцистичний дискурс Мережковського пронизаний символікою чисел, яка стала визначальною не тільки з погляду авторської передачі змісту концепцій розвитку Росії, Європи, християнства тощо, а й з погляду самої логіки побудови унікальної світоглядної системи. Визначальними принципами релігійно-філософської концепції Мережковського стали принципи «два в одному» та «три в одному» як символи бінарних опозицій та синтезу протилежностей через вихід до третьої, єдиної сутності. Закономірно, що ця система вибудована на іманентній символіці двох чисел – два і три. Із релігійною суттю світогляду Мережковського пов'язане використання числа чотири (як символу релігійного і космічного хреста), а з конкретно-політичними фактами, – числа п'ять (червона зірка) (як символу Людинобожества), котрим мислив себе «червоний звір» або більшовизм.

**Числова семантика релігійно-філософських концепцій
за Д. Мережковським**

Число-символ	Сфера релігії і народна традиція	Філософсько-публіцистична концепція	Журналістська адаптація
Один	Всеєдність, Бог, буття, містичний центр світу, Вища сила, початок, проникнення в сутність чогось, відкриття людині її духовної сутності.	Синтез, гармонія, єднання світових антиномій, реалізація принципів «два в одному», «три в одному», Старий Завіт; Царство Бога-Отця (царство закону); неусвідомлене прагнення до синтезу.	«Глушина», «Царство Антихриста», «Серце людське і серце звірине», «Страшне дитя», «Про мудре жало».
Два	Добро і зло, Бог і диявол, чоловік і жінка, небо і земля, день і ніч; парність, близнюківство, дуальність, двійниковість.	Дуальна сутність буття, теза й антитеза, розділення, «два в одному»; Новий Завіт; Царство Бога-Сина (внутрішньої любові), Боголюдина; розколотість Росії, два шляхи Росії та еміграції.	«Хрест і пентаграма», «Християнство і кесаріанство», «Націоналізм і релігія», «Два зречення», «Дві Росії», «Війна і релігія», «Гоголь і Росія», «Який же з них?», «Залізо під молотом», «Розколотий дзвін».
Три	Трійця як божественна триєдність Бога-Отця, Бога-Сина і Бога-Духа Святого; божественна досконалість; синтез; формула творення світів; символ створення духу із матерії, активного із пасивного; модель Всесвіту низ/верх, середина; три царі, три дари новонародженому Месії, три члени Святої Родини, три зречення Петром Вчителя, три падіння Христа дорогою на Голгофу, три хрести на Голгофі, напис на хресті трьома мова ми, розп'яття Ісуса на 33-му році життя; три шляхи на	Третій Завіт, царство Духа Святого, синтез антиномій; єднання релігії і громадськості; гармонія; викінченість і повне здійснення задумів; Боголюдство; триєдність духовного міщанства і триєдність морального благородства.	«Потрійна брехня», «Меч», «Прийдешній Хам», «Зимові райдуги».

Число-символ	Сфера релігії і народна традиція	Філософсько-публіцистична концепція	Журналістська адаптація
Три	вибір, трисвітле сонце, три загадки, магичні числа замовлянь дев'ять і тридев'ять, три герої та ін.		
Чотири	Земля, цілісність, повнота, справедливість; Чотири-евангеліє, чотири апостоли; чотири сторони світу, чотири стани буття (ранок, день, вечір, ніч; весна, літо, осінь, зима; дитинство, юність, зрілість, старість), чотири фази місяця, чотири стіни, чотири кути, чотири кінці хреста	Релігійний хрест, розп'яття; єдність над множинністю, воскресіння над смертю, мир над війною; космічний хрест, космос, трансцендентна сутність світу.	«Хрест і пентаграма», «Двічі по два – чотири», «Терновий вінець».
П'ять	Мікрокосм людини, цілісність людського буття; священний шлюб Землі й Неба, що є сумою жіночої (парної) двійки і чоловічої (непарної) трійки; самопізнання, спокій, медитація, багатогранність	Пентаграма; більшовизм, Людинобог, богоподібна влада людини над світом; протистояння Боголюдині, неприйняття хреста.	«Хрест і пентаграма», «Крик півня».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бердяев Н. Новое христианство. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vehi.net/merezhkovsky/berdyaev.html>
2. Васильев В.Е. Метаисториософия Д.С. Мережковского. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://anthropology.ru/ru/texts/vasiljev_ve/metaistoriosofiya-ds-merezhkovskogo
3. Гончаров М. Религиозная метафизика Мережковского. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://magon.net.ru/litera/merejkovsky>
4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / В.В.Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
5. Мережковский Д. Война и религия // Д.С. Мережковский. Было и будет. Невоенный дневник. 1914-1916. – М.: Аграф, 2001. – 512 с.
6. Мережковский Д. Восток или Запад // «Русское слово». – 1910. – № 217. – 22 сент.
7. Мережковский Д. Гоголь и Россия // «Возрождение». – 1934. – № 3294. – 10 июн.
8. Мережковский Д. Грядущий Хам (мещанство и интеллигенция) // «Полярная звезда». – 1905. – № 1. – С. 32 – 42.
9. Мережковский Д. Дважды два – четыре // «Свобода» (Варшава). – 1920. – № 46. – 8 сент. – С. 1.

10. Мережковский Д. Две России. // Д.С. Мережковский. Акрополь. – М.: Кн. Палата, 1991 – 352 с.
11. Мережковский Д. Железо под молотом. // Д.С. Мережковский. Было и будет. Невоенный дневник. 1914-1916. – М.: Аграф, 2001. – 512 с.
12. Мережковский Д. Захолустье // «Возрождение». – 1928. – № 4. – 26 янв.
13. Мережковский Д. Который же из вас? // «Новый корабль». – 1928. – № 4. – С. 14–21.
14. Мережковский Д. Крест и Пентаграмма // Д.С. Мережковский, З.Н. Гиппиус, Д.В. Философов, В.А. Злобин. Царство Антихриста. – Мюнхен: Drei Masken, 1921. – С. 179–188.
15. Мережковский Д. Крик петуха // «Свобода» (Варшава). – 1920. – № 3. – 20 июл. – С. 1.
16. Мережковский Д. Не мир, но меч. – М.: Директ-Медиа, 2014. – 471 с.
17. Мережковский Д. Расколовшийся колокол // «Русское слово». – 1909. – №288. – 16 дек.
18. Мережковский Д. Тройная ложь // «Свобода» (Варшава). – 1920. – №62. – 28 сент. – С. 1-2.
19. Словник символів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm>
20. Стюарт М.Д. Удивительное значение Чисел и Цветов в текстах Священных Писаний / пер. с англ. В.В. Монастырева, М.В. Стеценко. – М., 2001. – 54 с.
21. Топоров В.Н. Числа // Мифы народов мира: Энциклопедия. М., 1980. – Т. 2. – С. 629–631.

SEMANTIC SPACE OF THE NUMBERS IN MEREZHKOVSKY'S PUBLICISM

Mykola Rashkevych

*Ivan Franko National University of Lviv
Generala Chuprynky str. 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: chilavert427@gmail.com*

In the article there is a differentiation of connotations for the following numbers: one, two, three, four and five from Dmytro Merezhkovsky's program publicism. The implicative nature of communicative rhetoric notable representative of Silver Age is established. In its' basis there are synthesis of binary oppositions with religious and philosophical directions, application of system-creational «three-in-one» principle and addition extrapolation of the number symbolics into political and cultural Russian areas in the first half of the 20th century.

Key words: symbol, number, semantics, The Third Testament, «new religious consciousness», God-Man, man-deity.